

FELSKI OCH DEN POSTKRITISKA LÄSNINGEN

Rita Felski är professor i engelska på University of Virginia och redaktör för den inflytelserika tidskriften *New Literary History*. I en svensk kontext är hon

kanske framförallt känd för de genusvetenskapligt inriktade böckerna *The Gender of Modernity* (1995), *Doing Time. Feminist Theory and Postmodern Culture* (2000) och *Literature After Feminism* (2003). På senare tid har det gått att urskilja en viss fokusförskjutning hos Felski, tydligt urskiljbar med *Uses of Literature* (2008) och *The Limits of Critique* (2015). Utmärkande för dessa böcker är att de ifrågasätter vad vi egentligen bör sysselsätta oss med inom litteraturvetenskapen.

Även om Felskis kritik av dagens litteraturvetenskapliga verksamhet framförallt rör amerikanska förhållanden, har den börjat sätta avtryck också i ett svenskt och vidare nordiskt sammanhang. Allt fler forskare har här låtit sig stimuleras av det ANT-inspirerade förhållningssätt till litteraturstudiet som Felski pläderar för. Mot bakgrund av att hon 2016 blev utnämnd till Niels Bohr professor vid Syddansk Universitet, vilket innebär ett flerårigt forskningsprogram med syftet att utveckla interaktionen mellan litteratur- och samhällsvetenskap, lär Felskis idéer få ett allt större genomslag i framtiden även i Norden.

I det följande har Tfl-redaktionen glädjen att introducera Rita Felski i ett svenskt sammanhang med en översättning av ett avsnitt ur redan nämnda *The Limits of Critique* som diskuterar begreppet ”postkritisk läsning”. Vi tackar The University of Chicago Press för det generösa tillståndet att översätta det.

Översättningen följs av tre reflektioner signerade Anders Öhman, Jan Holmgaard och Ingeborg Löfgren, som på olika sätt tar fasta på de utmaningar och förslag på andra vägar som Felskis text aktualiserar.

POSTKRITISK LÄSNING

Rita Felski

Diskussionen om *hur* vi läser kan inte längre undvikas. Det är dags att koppla min argumentation om texters rörlighet

och agens till dagens debatt om tolkning. I nuläget efterlyser många litteraturvetare alternativ till kritikens utpräglade felsökarmentalitet. Borde vi, i enlighet med Timothy Bewes förslag, hellre sträva efter att vara så generösa i våra läsningar som möjligt och läsa ”medhårs” istället för ”mothårs”? Borde vi, som Sharon Marcus anser, vara ”sanna” läsare i ordets dubbla bemärkelse (”faktiska läsare”, i motsats till högmodiga teoretiker och fulländade kommentatorer, men också ”etiska läsare”, med målet att göra de ord vi möter större rättvisa)?¹ Borde vi återuppliva den idé om en tillitens hermeneutik som förknippas med Ricœur och Gadamer? Eller samlas kring Sedgwicks vision om en restaurerande läsning?

Jag föredrar termen ”postkritisk läsning”, eftersom dess bredd gör det möjligt att hålla alla dörrar öppna. En av denna terms fördelar är dess relation till tidigare tankeströmningar: det postkritiska bör inte, för att påpeka det uppenbara, blandas ihop med det okritiska. I likhet med andra teoretiker så ser jag termens vaghet som dess styrka. Tack vare denna vaghet kan den användas för att bereda plats för framväxande idéer och ännu knappt skönjbara möjligheter. Termen postkritisk läsning utövar i dagsläget en allt större dragningskraft inom flera olika fält. Den används för att beteckna pragmatiska och experimentella sätt som läsare engagerar sig på, vilka inte på förhand är märkta av generella teorier.² Termen ”postkritisk” syftar därmed varken till att föreskriva hur läsning bör gå till eller till att stipulera vilken attityd en litteraturvetare bör inta. Istället handlar det om att föra oss bort från den typ av argumentation som vi kan utföra i sömnen. Några av de saker som en postkritisk läsning vägrar göra är att utsätta en text för förhör; att diagnosticera dess dolda oro; att degradera igenkänning till ännu en form av misskännande; att läsa en text som en metakommentar om omöjligheten att slå fast dess innebörd; att vinna poäng genom att visa hur textens kategorier är socialt konstruerade; att grubbla över det avstånd som separerar ord från värld.

Så, vad återstår då? Mer än vi kanske föreställer oss. Först och främst bör sägas att intresset för texters transtemporala rörelser och livliga agens inte är helt främmande inom tolkningshistorien.

Om aktör-nätverksteorin (ANT) är en form av relationens filosofi så gäller detsamma för hermeneutiken. Även den tilldelar texter och läsare roller som medskapare av mening, även om det inom hermeneutiken sker på ett mer blygsamt sätt. Översatt till ANT-språk är läsare och text en del av ett nätverk, snarare än två från omvärlden isolerade storheter. Inte desto mindre fortfar relationen mellan läsare och text att vara avgörande för litteraturvetenskapen, speciellt i ett klassrumssammanhang. Utifrån detta perspektiv handlar läsning om att fästa samman, ordna, förhandla, och samla ihop – om att länka samman sådant som tidigare saknade förbindelse. Det är varken en fråga om att sondera väldiga djup eller att utforska ytskikt – i detta sammanhang förlorar dessa spatiala metaforer mycket av sin lockelse – utan det handlar snarare om att skapa något nytt, där läsarens roll är lika avgörande som textens. *Texttolkning blir till en samproduktion mellan flera aktörer som kan föra fram nya saker i ljuset, snarare än ett oändligt grubblande över en texts dolda innebörd eller dess representationella misslyckanden.* En del av dessa nya tolkningar kommer att "slå an" och bidra till att nya nätverk formeras, medan andra kommer att försvinna ur synhåll utan att tilldra sig lärjungar eller resultera i varaktiga förbindelser.

Det är idag välkänt att sekulär texttolkning – även i kritikens skepnad – alltjämt bär på och påverkas av sitt heliga förflutna, och att förnuftet inte kan renas från alla spår av hänförelse. Vad kan i ljuset av detta sägas om Hermes, den figur som ofta associeras med hermeneutik? Hermes är den snabbfotade härolden och budbäraren från grekisk mytologi, "den gud som är vänligast mot människor".³ Han är vägarnas, korsningarnas, trösklarnas och gränsernas gud – den som vakar över översättningar och transaktioner mellan världar. Han pilas från plats till plats, alltid på väg, och påminner oss därmed om det ständiga pendlande

mellan text och läsare, ord och värld, som utmärker det hermeneutiska projektet. Han är också himlagävornas och slumpens gud – den som ska tackas för lyckokast och oväntade skänker. Även på detta sätt är han en passande symbol för tolkning – där förståelse kan komma som ett blixtnedslag eller bryta fram som en oväntad, plötslig insikt. Men Hermes är också en förrädisk lurendrejare och en tjuv, en mästare på list och bedrägeri, en illusionist. Han påminner oss om såväl vår felbarhet som vår sårbarhet, och om att texttolkning kan göra narr av oss alla.

År 415 f.Kr. vandaliserade okända förbrytare under en natt de många statyer av Hermes som fanns utspridda i Aten. Denna mystiska episod – med dess koppling till den dunkla historien om Atens religiöst färgade politik – förebådar vår tids febrila ikonoklasm. Vissa litteraturvetare har visat sig vara ivriga att slå ner Hermes från hans piedestal och klottra ner hans helgedom; de anklagar hans anhängare för att vara i maskopi med en reaktionär metafysik eller en totalitär politik. Hermeneutiken har diagnostiserats, dekonstruerats och avfärdats. Som hermeneutiker har vi fyllts av förundran inför denna strävan efter att avmystifiera, och ifrågasatt olika försök att röra sig "förbi" texttolkning. Låt oss omfamna de gudomligheter som vakar över vårt arbete, snarare än att försöka utplåna dem! Hermes karismatiska kraft kommer att inspirera oss i våra bemödanden och ge våra tankar vingar. Vi kan sannerligen behöva de kvaliteter som han förkroppsligar – smidig flexibilitet, kvickhet, livlig munterhet, spjuveraktighet, handlingens och tankens rörlighet. Fienden är inte texttolkning som sådan, utan den kritiska metodologi som har spritt sig som ogräs och utkonkurrerat andra livsformer. Som ANT-forskaren Adam S. Miller formulerar saken: "Vårt behov av tolkning och översättning är inte ett tecken på en fallen värld, det är livets substans. Att leva är att tolka".⁴

Det finns därmed ingen grund för påståendet att texttolkning står i motsats till aktör-nätverksteori. Latour har förvisso inget till övers för en hermeneutisk filosofi som skryter om det mänskliga subjektets geniala tolkningsförmåga vis-à-vis en stum och inert objektsvärld. Men det handlar inte om att avfärda tolkning utan om att vidga dess verkningsområde: ”Hermeneutik är inte ett mänskligt privilegium, utan så att säga en del av världen själv”.⁵ Med andra ord: många olika sorters entiteter är involverade i kommunikation, förmedling, signalering och översättning. Världen är inte en förtingligandets döda zon, utan den är lika full av tvetydigheter som en modernistisk dikt. Men inom denna utökade ram så har mänskliga reaktioner på dikter eller målningar likväl en framträdande position, eftersom de ger oss ledtrådar till konstens särskilda existensmodus. Tolkning inbegriper på så vis en form av stark tillgivenhet, vars mekanismer inte kan fångas av de föreställningar och förförståelser som dominerar inom dagens litteraturvetenskap.

I Frankrike har hermeneutiken lyckligtvis fått något av en pånyttfödelse – vilket är lite överraskande, med tanke på de invektiv som ofta östes över idén om texttolkning under poststrukturalismens glansdagar. I linje med den hermeneutiska traditionen lägger dessa nya franska litteraturvetare vikt vid hur texten är sammanflätad med läsaren. Texten ses inte längre som ett den döda tankens monument (*histoire*), eller som en självrefererande väv av lingvistiska tecken (*écriture*). Istället fylls den av liv genom en vardaglig men samtidigt mystisk process, genom vilken orden besjålas av läsaren och läsaren på motsvarande sätt väcks till liv av orden. Genom att sammansmälta fenomenologi och pragmatik, Foucault och Fish, så erbjuder dessa litteraturvetare ett nytt perspektiv på läsning. Detta perspektiv omfattar läsningens affektiva likväl som dess kognitiva aspekter – det använder oförblommerrat hänförelsens, glödens och förtjusningens språk – samtidigt som det tar sina många kopplingar till vardagslivet som en självklar utgångspunkt.

Låt oss, exempelvis, hörsamma Marielle Macé. Hon

skriver att ”[v]erk finner sin plats i det vanliga livet, där de lämnar efter sig spår och utövar en varaktig kraft [...] Läsning är inte en isolerad aktivitet som utförs i konkurrens med livet, utan den är ett av de vardagliga vis på vilket vi ger form, smak, och till och med stil åt vår existens.”⁶ I en ny betydelsefull bok skisserar Macé de sätt på vilka brottstycken från de böcker vi läser flätas in i vår vardagliga livsväv. Att på så sätt låta litteraturen sippra in i våra liv är inte ett resultat av en naiv läsning, i behov av en uppfostrande smäll på fingrarna från en kritiskt sinnad teoretiker. Det är snarare det sätt på vilket konstnärliga modeller bidrar till att forma det som Macé kallar en existensens stilistik.

Utifrån detta perspektiv är läsning inte bara en kognitiv aktivitet utan ett slags förkroppsligad uppmärksamhet, som innefattar våra sinnesintryck, erfarenheter, känslor, förnimmelser och förbindelser. (I detta avseende påminner Macés diskussion om Richard Kearneys bländande utläggning om en ”köttslig hermeneutik”, som inbegriper och väver samman kropp och tanke, förnimmelse och förnuft).⁷ Att tala om en existensens stilistik är att erkänna att vårt varande i världen gestaltas och formas utifrån vissa mönster, och att estetiska upplevelser kan modifiera eller omforma dessa. I läsaktens möter vi nya sätt att organisera våra förnimmelser, andra mönster och modeller, andra rytmiska strukturer av förenig och distansering, avslappning och spänd förväntan, rörelse och tvekan. Vi formar vår existens genom de mångskiftande sätt på vilka vi bebör, anpassar och approprierar de konstformer vi möter. Macé insisterar på att läsning inte bara är en fråga om att dechiffrera innehåll, utan också inbegriper att utforska och pröva nya sätt att förnimma livet.

Vi ser således att litteraturens enskildhet och dess sociala dimension inte är varandras motsatser, utan att de snarare är intimt förbundna. Texten isoleras inte i högfärdig eller melankolisk avskildhet; den är omisskännligen att betrakta som världslig, inte som överjordisk. Att den är en social artefakt innebär dock inte att dess användningsområden kan förutses genom att konsultera det orakel som är en lärobok i kritisk

teori. Läsakten utgör en "pas de deux", ett samspel mellan text och person som fransäger sig det skenbara valet mellan autonom estetik och instrumentell politik. Macé argumenterar för att vi omöjligen kan skapa en motsättning mellan tolkning och användning av litteratur, som om vi skulle kunna finna ett sätt att engagera oss i det litterära verket som är renskrapat från våra vardagliga behov, begär och intressen. Detta är en dröm om transcendens, om att kunna läsa och skriva från ingenstans, om att kunna ge sig i kast med en text utan att göra sig skyldig till approprieringens arvsynd – en dröm som litteraturvetare ofta är ovilliga att ge upp.

Omvänt så kan inte litteraturens användningsområden bockas av utifrån en förenklad maktkalkyl: som om vi läste böcker bara för att bättra på vår sociala status; som om dessa böcker lockar och förför oss bara för att få oss att underkasta oss status quo. Effekten av detta slags teoretiska genvägar är, för att återanvända Latours formulering, att vi förminskar och förstör nätverk, hoppar bock över medaktörer och förvandlar aktiva medlare till passiva mellanhänder. De kan bara förklara det litterära verket genom att med bortvända ögon fösa in det i en på förhand uppmätt låda – utan att göra rättvisa åt de labyrintiska vägar, oväntade stickspår, obskyra motivationer och rena sammanträffanden genom vilka "lässtilar", för att citera Macés titel, knyter sig till "livsstilar".

Macé ger här prov på en viss djärvhet, genom att utse karaktären Emma Bovary till sin förkämpe. Istället för att fungera som en symbol för den omåttliga läsningens patologi, förkroppsligar Flauberts hjältinna en viss universalitet, eftersom hon klargör den centrala roll som projicering, identifiering och förvandlingens fantasi har i den estetiska upplevelsen. "Detta begär efter att läsa", observerar Macé, "närs av närhet... Vi måste göra läsarens passivitet, en passivitet som handlar om att fångas av och ge sig hän till modeller, rättvisa". Det som ser ut som tanklös underkastelse inbegriper en mer komplex koreografi, där läsaren överlämnar sig till en text för att få erfara njutning-

arna av att fjärmars från sitt vanliga medvetande. Sådana ögonblick av självförglömmelse låter oss pröva andra jag, utforska fiktiva modeller, så att vi för ett ögonblick kan frigöra oss från inkörda tankebanor. Emma står därmed för subjektivitetens rena och skära oreda och grumlighet. Vi måste, påpekar Macé, sluta se empati och tolkning, lidande och handling, affektiv erfarenhet och hermeneutisk distans, som varandras motsatser.⁸ Känslor är inte bara grädden på moset – i bästa fall en behaglig distraktion, i sämsta fall en mystifierande förtrollning som måste brytas så att den hårdhudade analytikerns arbete kan börja. Det är snarare genom de sätt som litterära verk kan upprätta känslomässiga förbindelser som de också kan nå, omorientera och till och med förändra sina läsare.⁹

Denna vägran att frikoppla tolkningsakten från våra känslor är en särskilt värdefull aspekt av Macés arbete, liksom faktumet att hon – i motsats till antihermeneutiska redogörelser för estetiska upplevelser – insisterar på att dessa element är sammanflätade och inte varandras motsatser. I anslutning till detta kan ett annat relevant franskt arbete aktualiseras: Yves Cittons *Lire, interpréter, actualiser: Pourquoi les études littéraires?* Texten är ett svar på president Sarkozys fråga varför studenter som ska bli försäljare läser *La princesse de Clèves*, istället för att lära sig något praktiskt. Citton utvecklar ett livligt försvar av litterär bildning, och av äldre konstverks samtida relevans. Han argumenterar för att litteraturstudier bör rättfärdiga sig som utpräglat hermeneutiskt företag, som handlar om "lecture" snarare än "histoire" eller "écriture". Genom att förespråka vad han kallar "lecture actualisante" – där *actualiser* innebär att realisera, att göra levande, men också att göra samtida – insisterar Citton på att texttolkning inte är en fråga om gravöppning, utan om att återuppfinna. Uppmärksamheten på förflutna sammanhang och kontexter bör inte överskugga diskussioner kring transtemporal återsklang, eller om vad litteraturen säger oss idag.¹⁰

I ett kraftfullt försvar av affektiv hermeneutik insisterar Citton på att läsning aldrig bara är en fråga

om kognitiv eller analytisk avkodning. Känslomässiga signaler framkallar vissa slutsatser eller bedömningar, genom att förmedla betydelsefull information om karaktär och episod, stil och världsåskådning. Betydelsens känslomässiga och analytiska aspekter är tätt sammanflätade. Textpassager vibrerar och genljuder med särskild kraft när de hakar vid våra passioner och preferenser, våra av affekter genomdränkta historier och minnen. Det är ett hermeneutiskt axiom att vi inte kan undvika att projicera våra förutvarande trosföreställningar på det litterära verket och att dessa sedan förändras i ljuset av de ord vi möter. Denna hermeneutiska cirkel inkluderar dock inte bara trosföreställningar, utan också stämningar, uppfattningar, känslor, och befintligheter. Vi tar med oss våra känslor i mötet med en text, som i sin tur kan förändra dessa känslor.

Frågan är hur detta tal om känslor ska införlivas i litteraturvetenskapen som vetenskaplig disciplin och en form av akademisk meritering? Vad ska förhindra att det vetenskapliga språket hemfaller till subjektiv känsloutgjutelse eller en idiosynkratisk virvelvind av privata associationer? Citton betonar att det inte är fråga om att kasta kritisk analys överbord. Istället handlar det om att skapa en bättre balans mellan metod och inspiration, med syfte att återuppliva vår torra intellektuella vokabulär. Samtidigt är hermeneutikens intresseområde varken ”texten i sig själv” eller läsarens liv, utan de punkter och processer där de två möts. Våra studenter slipper med andra ord inte undan att tillskansa sig de kunskaper och analytiska färdigheter som krävs för att förklara en texts utmärkande drag. Men Citton uppmanar oss att vara mindre skamsna och förlägna över våra egna böjelser, tillgivenheter, omdömen, glädjeämnen, hängivenheter och besattheter. Varför tvekar vi så inför att erkänna att litteraturstudier, bland annat, kan forma vår sensibilitet, förändra våra känslor, och få oss att omvärdera våra prioriteringar och mål?¹¹

Inte för att sådana affektioner är ”oskyldiga” eller bortom förebråelse. Ingen skulle ifrågasätta att litteraturvetenskap, liksom alla andra världsliga aktiviteter,

kan inbegripa bristande igenkänning, övervärdering, självgratulationer och aggressivitet, eller att vi ibland förleder oss själva.¹² Men skeptisk regress är en praktik som förr eller senare blir lika intellektuellt ointressant som oproduktiv, speciellt i ljuset av den nu pågående erosionen av offentligt stöd för humaniora. Här kan vi återkomma till en lärosats från aktör-nätverksteorin. ”Om du lyssnar på vad folk säger”, påpekar Latour, ”så kommer de att förklara hur och varför de är djupt fästa vid, och berörda och påverkade av, de konstverk som väcker deras känslor”.¹³ Vi kan fråga oss varför litteraturvetenskapens legitimitet kräver att vi nedlåter oss till sådana intuitioner. Latours arbeten utgör en oavbruten polemik mot önskan att renodla: att separera rationalitet från känsla, att slå vakt om kritik i förhållande till tro, att sätta fakta mot fetisch. Utifrån detta perspektiv är upplevelsen av ett konstverk – såsom Latours exempel med religiöst språk eller kärleksord – inte bara en förmedling av information, utan också en transformation.¹⁴ En texts betydelse låter sig inte uttömmas genom att klagöra vad den avslöjar eller döljer om sina samhälleliga förutsättningar. Tvärtom handlar textens betydelse också om vad den väcker i läsaren – vilka känslor den lockar fram, hur den förändrar våra förnimmelser, vilka band och anknytningar den ger upphov till.

En konsekvens av detta tanke sätt är en mindre avfärdande syn på lekmanerfarenheter av läsning (vilka dessutom föregriper och underbygger professionell kritik).¹⁵ Istället för att söka genomskåda sådana erfarenheter och frilägga de dolda lagar som bestämmer dem, tar vi en ordentlig titt på dem i ett försök att undersöka det fullt synligas mysterium. Känslor har såklart en historia och specifika förnimmelser av sublimitet eller jagförlust knyter an till kulturella ramverk. Men synen på känslor som sociala konstruktioner hänger ofta samman med en förmodan om kritikerns immunitet mot de illusioner som andra läsare är förledda av. Vad skulle det innebära att bromsa detta kritiska maskineri för ett ögonblick? Att inte behandla engagemang, förundran, eller kän-

lan att fångas av något som tecken på naivitet eller missbruk, utan istället se dessa företeelser som ledtrådar till varför vi från första början drogs till konst? Att skapa ett anknytnings språk som är lika robust och raffinerat som den distansens retorik vi gör bruk av idag? Detta skulle åtminstone innebära att vi var tvungna att behandla texten som en medaktör som får saker att hända istället för som ett objekt att undersöka, som något som vi inte bara ska förstå utan också bry oss om.

Låt mig ge ett kort exempel på hur dessa idéer kan införlivas i ett klassrumssammanhang. För några år sedan reviderade jag en litteraturteoretisk kurs på grundnivå, som jag hade undervisat på i över ett decennium. Syftet var att den bättre skulle spegla mina förändrade intresseområden och åligganden. Den första delen av kursen liknar fortfarande en vanlig översikt kurs. Den introducerar strukturalism, psykoanalys, marxism, dekonstruktion, feminism, postkoloniala studier och så vidare, och ger studenterna en grundläggande förståelse för vanligt förekommande teoretiska idiom. I kursens andra del riktar vi vår uppmärksamhet mot ämnen som ofta behandlas ytligt i denna typ av översikter: empati och sympati, igenkänning och identifikation, hänförelse och försjunkhet, chock och det sublima, njutningen i att vara ett fan och en konnässör, och hur allt detta påverkar hur och varför människor läser. Dessa upplevelser är utvalda för sin vardaglighet, likväl som för deras ständiga, om än ofta fördolda, närvaro inom akademien. Jag föreslår för mina studenter att de inte är ideologiska symptom som ska genomskådas, utan komplexa fenomen som vi bara just har börjat undersöka. Kursens utgångspunkt är att studenterna kan lära sig att begrunda vad de knyter an till och varför, lika väl som de kan kultivera ett avståndstagande; att omsorgsfull reflektion inte är begränsad till kritisk praxis; att vi kan röra oss bortom den fördummande bodelningen mellan naiv, emotionell läsning och rigorös, kritisk läsning.

Det är fortfarande tillfredsställande att undervisa på kursens första del, som i allt väsentligt är en intro-

duktion till olika varianter av misstänksam tolkning. Förutom att mina studenter introduceras till pågående debatter inom litteraturvetenskapen, så är kursen för vissa av dem det främsta tillfället då de exponeras för Freud, Foucault, feminism, och andra betydelsefulla strömningar i modern idéhistoria. Likväl upplever jag numera att en kurs som enbart handlar om kritik är en övning i ond tro, i att undvika eller förenkla frågor om varför litteratur spelar roll. Genom att ägna den andra halvan av kursen åt postkritisk läsning tvingas studenterna ge sig i kast med svåra spörsmål. Hur och varför berör konstverk oss? Finns det vissa aspekter av texter som med större sannolikhet utlöser empati eller igenkänning, som fångar eller förvirrar oss? Vad innebär det att tala om att identifiera sig med en karaktär? (Mitt förslag är minst tre olika saker: strukturell eller formell orientering, moralisk lojalitet och känslomässig empati).¹⁶ I vilken utsträckning med eller motarbetar vår känslomässiga anknytning våra politiska och analytiska perspektiv på texter? Hur styr specifika stilar, intriger, perspektiv eller iscensättningar en publik mot vissa reaktioner eller stämningar? Och hur formar utomtextuella faktorer, från den individuella historiens idiosynkrasier till de system av fördomar och förväntningar som underbygger kollektiva läspraktiker, våra känslomässiga reaktioner?

I sluttentan valde en student att sätta en dikt av James Wright i dialog med nya rön om empati, gjorda av Suzanne Keen med flera, för att visa hur poetiska verkningsmedel bidrar till att utveckla en känslans utbildning och en rörelse mellan olika former av empati, vilka gör det möjligt att både klagöra jaget och överskrida det. En annan student undersökte hänförelsens funktion i *De små tingens gud*. Hen gav en detaljerad redogörelse av stilens sensuella och retoriska förförelseakter och av den litterära världens fångslande dimensioner, och utvecklade samtidigt en kraftfull kritik av den rationalistiska skepsisen mot hänförelse. En tredje diskuterade hur den franska filmen *Irreversible* chockerade honom, inte bara på grund av det grafiskt och sexuellt våldsamma ämnet utan också genom des-

orienterande kameravinklar och en omkastad intrig. Samtidigt tog han sig an mer övergripande frågor om chockens estetik i postmoderniteten. Dessa tentor var lika noggrant och omsorgsfullt utförda som de som tidigare terminers studenter hade skrivit med misstänksamheten som ledstjärna. Den tydligaste skillnaden var en stigande entusiasm i klassrummet, en kollektiv suck av lättnad inför mötet med ett analytiskt språk som gjorde det möjligt att reflektera över, snarare än att förskjuta, studenternas egna estetiska upplevelser.

Misstänksamhetens motgift är alltså inte att förkasta teori – frågan om varför litteratur spelar roll kommer alltid att pocka på reflektion – utan att skapa ett fylligare och mer mångskiftande spektrum av teoretiska vokabulärer. I detta avseende klargör termen ”postkritisk” sitt beroende av en tidigare tanketradition, men pekar samtidigt på att det intellektuella livet handlar om mer än ett ändlöst och trötlöst arbete att ”gräva djupare” eller ”backa undan”. Postkritiken inträtter sig för att testa alternativa sätt att läsa och tänka, snarare än att involvera sig i en kritik mot kritiken. Vad den värderar i ett konstverk är inte enbart dess förmåga att främmandegöra och förvirra, utan också dess kapacitet för att rekontextualisera det vi tror oss veta, för att omorientera och förnya våra förmimmelser. Kort sagt strävar postkritiken efter att förstärka snarare än att förminska sitt objekt – driven av en känsla av generositet och ohöljd nyfikenhet, inte av vördnad.

— — —

Jag har argumenterat för ett språk som lägger till snarare än drar ifrån, som översätter snarare än separerar, kopplar ihop snarare än isolerar, flätar samman snarare än kritiserar. Att redogöra för konstens samhälleliga och sociala betydelser blir en fråga om att mångfaldiga agenter och addera medlare, inte skära bort dem. Istället för att placera in konstverket i ett fack, i en särskild roll antingen som maktens nedtryckta smilfink eller som en oförskräckt dissident,

har jag försökt bereda utrymme för en mer mångskiftande ensemble. Texter kan inte hållas inlåsta i sina lådor. De färdas över tid och rum fyllda av livskraft, och hakar vid andra medaktörer på sätt som är både förutsägbara och förvirrande. Det är bara genom att fästa sig vid och sluta förbund med andra som de kan göra skillnad. Istället för att betona deras annanhet, autonomi och inkommensurabilitet, vill jag peka på deras flyttbarhet, rörlighet och översättbarhet. Istället för att fråga: ”Vad kan den här texten underminera?”, frågar vi oss: ”Vad skapar den här texten, vad bygger den, vad möjliggör den?” Mot de som utropar: ”Denna text är unik! Den går inte att appropriera!”, låter vi vårt eget mantra ljuda: ”Denna text är unik! Den kommer givetvis att approprieras!”

Med utgångspunkt i en mängd olika resurser – aktör-nätverksteori, posthistorisk kritik, affektiv hermeneutik – har jag skisserat några möjliga vägar som litteraturvetenskapen och kulturstudier kan ta. Läsnings är här att förstå som en skapelseakt – ett kreativt återskapande – som binder text och läsare samman i ständigt pågående strider, översättningar och förhandlingar. Den litterära texten är inte ett musealt objekt instängt bakom glasväggar, utan en livlig och energisk deltagare i ett utbyte – en deltagare som skulle kunna veta lika mycket, eller mycket mer, än kritikern. Texten *påverkar* och gör avtryck på läsaren över tid och rum; den förändrar läsarens stämning, omdanar förmimmelser, skapar en mångfald av stilistiska möjligheter och hjälper tänkandet.

För tydlighetens skull: historisk kunskap ska varken förkastas eller läggas åt sidan. Vi behöver självfallet känna till den franska revolutionen, medeltida botgörrelser, Boxarupproret, lyxförordningar, suffragetter, förhållanden på 1800-talets fabriker, medborgarrättsrörelsen, skiftande förhållningssätt till döden och delningen av Indien. Sådan historisk förståelse utgör ett oundgängligt korrektiv till de anfall av minnesförlust som kan drabba oss – de ögonblick då vi glömmer att våra institutioner och livsstilar, passioner och fördomar, inte är desamma som de kring vilka

tidigare liv organiserades. Chocken väcker oss, för en stund, ur vår sömniga tillfälliga självcentrering. I själva verket menar jag att humanioras curatoriska roll – bevarandet av och omsorgen om det förgångnas ömtåliga artefakter – är en av dess viktigaste funktioner. Och historisk läsning kan tveklöst användas på sätt som undviker den kritiska kontextualiseringens fallgropar, som i Sharon Marcus subtila och belysande redogörelse för relationer mellan kvinnor i det viktorianska England.¹⁷

Att vi befattar oss med det förgångna är inte ett problem. Problemet är bruket eller missbruket av ”kontextkonceptet”: å ena sidan som en synonym för sociohistoriska generaliseringar och kritiska fördömanden som förklarar mycket lite eftersom de försöker förklara allt, å andra sidan som ett entydigt försök att inordna en text i det sammanhang där den först dyker upp. En samtida översikt över dagens litteraturvetenskap noterar att texter ”betraktas som omöjliga att separera från kontexter, snarare än som privilegierade entiteter som överskrider sina tillkomstsituationer”.¹⁸ Det faktum att dylika kommentarer har blivit vardagsmat gör dem inte mindre förbryllande. Är det inte trots allt så att texter rutinmässigt överskrider de förhållanden i vilka de uppstod – och förirrar sig till nya nätverk som har mycket lite eller ingenting alls att göra med deras ursprungliga betydelse eller syfte?

Jag erkänner att jag har tagit mig vissa friheter med aktör-nätverksteorin, genom att inympa några av dess lärosatser i min egen agenda. ANT försöker, trots allt, mångfaldiga medlare och inkludera ett fullt spektrum av mänskliga och icke-mänskliga aktörer. Teorin skulle insistera på att det litterära verkets öde är kopplat till ett oräkneligt antal agenter: förläggare, recensenter, återförsäljare, bokaffärer, läsarteknologier (läsplattor, Amazon.com), institutionella ramverk (genus- och etnicitetsstudier, till exempel), olika former av adaptationer och översättningar, böckers fysiska och materiella egenskaper vad gäller allt från typsnitt till fotografier och så vidare. Från ett sådant perspektiv utgör läsare-text-relationen bara en bråkdel

av ett stort och vittförgrenat nätverk. Med detta i bakgrunden kan lärare i litteraturvetenskap utan tvekan uppmärksamma sina studenter på framträdande sammankopplingar. Samtidig kan de påminna dem om att deras egna jag inte är att betrakta som springkällor av ofelbar intuition, utan att de har formats genom att stötas och blötas mot oräknliga medaktörer. Trots detta så är sannolikheten att kurser om den viktorianska romanen eller om samtida kvinnliga författare förvandlas till kurser i förmedlingens sociologi oftast i princip lika med noll, även om något enstaka pass om aktör-nätverksteori kan smyga sig in i en kursplan i litteraturvetenskap. Det är trots allt inte detta som de flesta lärare och studenter i litteraturvetenskap är ute efter då de söker sig till ämnet. Hjärtat av den litteraturvetenskapliga disciplinen förblir – på gott och ont – en träning i avancerade lästekniker, som utkristalliserar sig i relation till en korpus av betydelsefulla texter. Ett fokus på de hybrida nätverk som litterära verk är inbäddade i måste vägas mot och balanseras med de vanor, preferenser och passioner som definierar ett redan existerande forskningsfält.¹⁹

En allians mellan aktör-nätverksteori och litteraturvetenskap kräver därför, liksom alla allianser, översättning, knåpande, trixande och kompromissande. Det handlar inte om att klåfingrigt applicera ANT på litteraturvetenskap – och således ådra sig protester från de som upplever att omistliga dimensioner av litteraturen och den litterära upplevelsen riskerar att gå förlorade – utan om att försöka tala väl tillsammans med litteraturvetarkollegor om gemensamma intresseområden. I denna process kan några av de idéer som har lyfts här kanske vara behjälpliga för att förmå oss att slingra oss ur misstänksamhetens tvångströja, utan att för den sakens skull ge upp hoppet vad gäller tolkning eller hemfalla till en klinisk och steril formalism. Kritik har levt länge på sin ryktbarhet som den mest radikala och rigorösa läsformen – ett rykte som jag inte ser som helt välförtjänt. Det finns andra sätt att tänka på texters samhälleliga och sociala liv, andra sätt att kombinera metoder och stämningar. Om vi av-

svärjer oss misstänksamheten så konfronteras vi inte bara med texten, utan också med vår egen inblandning i och sammanflätning med den. Aggressivitet lämnar väg för mottaglighet, distansering blandas med en erkänd anknytning, faktumet att en text har en historia övertrumfar inte dess uppenbara här och nu, och estetiska njutningar och sociopolitiska implikationer ses som sammanvävda snarare än motsatta. Målet är inte längre att förminska eller dra ifrån något från de studerade texternas verklighet, utan att förstärka och mångfaldiga denna verklighet, som livaktiga medaktörer och vitala partners i ett jämlikt möte.

Översättning från engelskan: Matilda Amundsen Bergström.

NOTER

1. Timothy Bewes, "Reading With the Grain. A New World in Literary Criticism", i *differences*, vol. 21, 2010:3, s. 1–33; Sharon Marcus, *Between Women. Friendship, Desire, and Marriage in Victorian England*, Princeton: Princeton University Press, 2007.
2. Casper Bruun Jensen, "Experiments in Good Faith and Hopefulness. Toward a Postcritical Social Science", i *Common Knowledge*, vol. 20, 2014:2, s. 361. För fler välfunna diskussioner om det postkritiska, se Janet Wolff, *The Aesthetics of Uncertainty*, New York: Columbia University, 2008, Antoine Hennion och Line Grenier, "Sociology of Art. New Stakes in a Post-Critical Time", i Stell R. Quah och Arnauld Sales (red.), *The International Handbook of Sociology*, London: Sage, 2000. En klassisk text är Michael Polanyi, *Personal Knowledge. Towards a Post-Critical Philosophy*, Chicago: University of Chicago Press, 1974.
3. Walter F. Otto, *The Homeric Gods. The Spiritual Significance of Greek Religion*, New York: Octagon, 1978, s. 104.
4. Adam S. Miller, *Speculative Grace. Bruno Latour and Object-Oriented Theology*, New York: Fordham University Press, 2013, s. 109.
5. Bruno Latour, *Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network-Theory*, Oxford: Oxford University Press, 2005, s. 245.
6. Marielle Macé, "Ways of Reading, Modes of Being", i *New Literary History*, vol. 44, 2013:2, s. 214. Denna essä innehåller utdrag från Macés bok *Façons de lire, manières d'être* (Paris: Gallimard, 2011), övers. Marlon Jones.
7. Richard Kearney, "What is Carnal Hermeneutics?", i *New Literary History*, vol. 46, 2015:1.
8. Macé 2011, s. 192 och 190.
9. För fler användbara diskussioner på samma ämne, se Cristina Visher Bruns, *Why literature? The Value of Literary Reading and What it Means for Teaching*, New York: Continuum, 2011, samt Jean-Marie Schaeffer, "Literary Studies and Literary Experience", övers. Kathleen Antoniolio, i *New Literary History*, vol. 44, 2013:2.
10. Yves Citton, *Lire, interpréter, actualiser. Pourquoi les études littéraires?*, Paris: Éditions Amsterdam, 2007.
11. *Ibid.*, s. 155f.
12. Deidre Lynch, *Loving Literature. A Cultural History*, Chicago: Chicago University Press, 2014, s. 14.
13. Latour 2005, s. 236.
14. För mer om detta, se Thom Dancer, "Between Belief and Knowledge. J. M. Coetzee and the Present of Reading", i *Minnesota Review*, 2011:77, s. 131–142.
15. John Guillory påpekar att "[s]cholarly reading can be said to preserve within it an encysted form of lay reading, a necessary recollection of the pleasures and rapidity of lay reading". Se John Guillory, "How Scholars Read", *ADE Bulletin*, 2008:146, s. 12.
16. För en hjälpsam diskussion rörande detta ämne, se Murray Smith, *Engaging Characters. Fiction, Emotion, and the Cinema*, Oxford: Oxford University Press, 1995.
17. Marcus 2007.
18. Daniel Carey, "The State of Play. English Literary Scholarship and Criticism in a New Century", i *Cadernos de Letras*, 2010:27, s. 19.
19. Rita Felski, "Latour and Literary Studies", i *PMLA*, vol. 130, 2015:3.

FELSKI OCH